

**Recenzia na knihu M. Muránskeho:
Sloboda páchania radikálneho zla:
K problému tézy o fatalizme
v Reinholdovej interpretácii Kanta**

**Ľubomír
Belás**

Muránsky, Martin: *Die Freiheit zum radikal Bösen: Das Problem der Fatalismus-These in Reinholds Interpretation zu Kant* [Freedom Towards Radical Evil: The Fatalism Thesis in Reinholds's Interpretation of Kant]. Frankfurt am Main: Peter Lang 2015. ISBN 978-3-631-66453-7. 182 s.

Dejiny filozofie vo svojom pohybe prinášajú so sebou zaujímavé príbehy filozofov a ich učení. Mnohé ich koncepcie sa rýchlo stávajú *úradujúcimi*, iné sa na výslnie dostávajú len pozvoľna. Aj to svedčí o dynamike myslenia a jeho príťažlivosti či *trvácnosti*. Zároveň možno konštatovať, že niektoré z nich majú často zvláštny osud. Na okamih zažiaria a potom sa na istý čas strácajú, aby sa ešte vrátili a stali ďalej pôsobiacimi. Typickým príkladom je v tejto súvislosti napríklad osud filozofie dejín. Mnohými bola odmietaná, vytratila sa, aby sa po istej dobe vrátila. Zdalo sa, že kráľovská klasická disciplína metafyzika je neohrozené panujúca, a predsa sa začalo uvažovať o jej problematizovanej pozícii, či neskoršie dokonca o jej konci. Filozof nemeckej kultúry 18. storočia I. Kant sa pýtal, prečo k metafyzike osud nebol doteraz natoľko žičlivý, aby sa dostala na spoľahlivú cestu vedy... A tak sa v *prvej kritike* týmto problémom intenzívne

zaoberal. Kant však neostal iba pri tomto probléme. Jeho *jediný* filozofický žiak K. Jaspers sa vo svojom preslávenom *Úvode do filozofie* vyjadril k otázke hierarchie takto: „Filozofovanie si je v jednotlivom mysliteľovi a typických dobových názoroch vedomé istej hierarchie. Dejiny filozofie nie sú žiadnym nivelizovaným poľom nesčíselných, rovnako oprávnených diel a mysliteľov. Existujú súvislosti zmyslu, ktorých dosiahli len nemnohí. Predovšetkým existujú vrcholy, slnko v zástupoch hviezd. Ale to všetko neexistuje tak, že by to platilo ako jediná, pre všetkých platná konečná hierarchia“¹. Jednoducho povedané, sú to *veľkí filozofi*, konkrétne podľa neho Platón, Augustinus a Kant.

Dôležitou témou filozofie je však človek samotný. Aj keď v rôznych súvislostiach a rozmanitých dobových stvárneniach nazeraný. Zároveň je to problém zaujímavý, náročný, vyžadujúci si veľkú trpezlivosť. Doc. Muránsky si za tému svojej monografie síce zvolil Kanta, ale s väzbou na človeka, netradične sformulovanou. Je všeobecne dobre známou skutočnosťou, že nemecký filozof vo svojej praktickej filozofii kladol veľký dôraz na problematiku dobrej vôle, predstavujúcej v zásade spolu s učením o imperatívoch jadro jeho morálno-etickej doktríny. V centre jeho filozofického úsilia je problematika jednoducho, a pritom výstižne vyjadrená úvodnou signifikantnou formuláciou Religionsschriftu o koexistencii dobrého a zlého princípu alebo o radikálnom zle v ľudskej prirodzenosti. Máme tu teda nastolené základné problémy spojené s človekom, jeho konaním, motívmi, ale i často neľudskými dôsledkami.

Monografická práca je z hľadiska štruktúrnej organizácie lokalizovaná do piatich častí. Po *Úvode*, v ktorom autor predstavuje ústrednú tému práce a špecifikuje problém, na ktorý sa bude v nasledujúcich kapitolách zameriavať. Na to nadväzuje text so štyrmi kapitolami, ktorými sú – *Reinholdova teória rozumu a slobodnej vôle. K Reihholdovej kritike Kanta, Praktická múdrosť a zlo u Kanta*, v ktorých autor podrobuje nastolenú tému detailnej a precíznej analýze. Záverečná kapitola je zostavená z dvoch príloh, pričom ide o texty *Problém asertorických a praktických téz* (od E. Tugendhata a L. Honnefeldera) a *O koncepte zodpovednosti a slobody vôle* od E. Tugendhata.

Úvod do témy a špecifikácia nastolenej otázky

Východiskom diela, ako to uvádza samotný autor, je vzájomný vzťah bytia a slobody v tradícii transcendentálneho myslenia, keďže otázka sebaurčenia a pojmu identity, nastolená počas osvietenstva, je stále aktuálna. Konceptuálne oddelenie formy a obsahu v rámci transcendentálnej reflexie vedie k autonómii vôle. Kant sa týmto spôsobom zameriava na chcenie v praktickej filozofii, z čoho

¹ Jaspers, K.: *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, s. 96.

vyvstáva problém určenia podstaty vôle. Problém moderny a s ňou úzko súvisiacej postmodernej reflexie súčasnej duchovnej kultúry sa dá zredukovať na charakter a záväznosť normatívneho sveta, z čoho za najdôležitejšie autor považuje pojmové vyjadrenie vzťahu práva a morálky. Dielo sa zameriava na problematiku moderného ponímania subjektivity, pričom týmto výrazom chce jeho autor vyjadriť, čo znamená byť konajúcou ľudskou bytosťou, s ktorou sa v súčasnom západnom svete automaticky spájajú pojmy vnútornosť, sloboda a individualita.

Ďalším kľúčovým pojmom textu je zodpovednosť, založená na synonymickom ponímaní autonómie a slobody, a preto aj nemorálne konanie môže byť konaním na základe slobodnej vôle morálne kvalifikovateľným konaním, keďže nie je konaním neslobodným, t. j. určeným prírodnou kauzalitou. Kantovo stanovisko autor chápe takto: „Človek je zlý preto, lebo on ako jediný nesie bezvýhradnú zodpovednosť za to, že sa vyznačuje slobodou konať zlo, pretože má rozum, a nie preto, že mu rozum chýba“.

V predkladanej práci sa jej autor zaoberá Kantovým a Reinholdovým postojom k teórii slobodnej vôle. Centrálnou otázkou autora sa tak stáva zlá vôľa, lebo predovšetkým v nej sa objavuje tak u Reinholda, ako i u Kanta slobodná vôľa na úkor metafyzicky čistého rozumu ako základný problém historického diania. Problémom však je, kam prisúdiť zlo vo svete, ktorý by mal od prírodných zákonitostí a metafyzicky zaručeného poriadku smerovať ľudskou vôľou k vytvorenému modernému dejinnému svetu uvedomelých ľudí. Kantovu filozofiu tak vrhá do moderného sveta, ktorý umožňuje dať do súladu teoretickú a praktickú múdrosť na jednej strane a teleologickú podstatu činného sveta na strane druhej. Kľúčovým slovom vzájomnej koherencie týchto dvoch svetov je záväznosť.

V Úvode tiež autor hovorí o osobnej zodpovednosti, čo znamená, že Kant vníma radikálne zlo ako možnosť rozumu a slobody. Inak povedané: základom Kantovej filozofie praktického rozumu je poznatok (Erkenntnis), že sloboda nie je len podmienkou možnosti morálneho, ale že táto sloboda ako sebaurčenie je tiež pôvodným základom morálky a morálnych zákonov a že mravný rozdiel medzi dobrom a zlom má svoj predpoklad v slobode. Dokonca Kant hovorí, že človek je zvädzaný ku zlu (prirodzene).

1. Reinholdova teória rozumu a slobodnej vôle (Reinholdova teória praktickej filozofie)

Karl Leonhard Reinhold (1757 – 1823) sa zameral na tento podstatný problém kantovského konceptu. Reinhold popularizoval Kantovu praktickú filozofiu s dôrazom na jej praktické dôsledky, pričom sa pokúsil zrevidovať a prepracovať aj teoretické základy transcendentálneho idealizmu do novej ucelenejšej

a systematickejšej podoby. Teórii vôle sa venuje v druhom zväzku diela *Listy o Kantovej filozofii (Briefe über die Kantische Philosophie)*, v ktorom sa pokúsil systematicky spracovať problém zla v Kantovej morálnej filozofii. Isté dôkazy na túto tému sa dajú nájsť aj v jeho menšom diele *Niekoľko poznámok o pojmoch slobody a vôle* a tiež v *Úvode k metafyzickým základom Učenia o práve* od I. Kanta (*Einige Bemerkungen über die in der Einleitung zu den metaphysischen Anfangsgründen der Rechtslehre von I. Kant aufgestellten Begriffe von der Freiheit des Willens*). K tomuto dielu nie je podľa autora monografie doposiaľ žiadna sekundárna literatúra. Oba vyššie uvedené texty K. L. Reinholda sa radia k tým dielam, ktoré optikou súdobej metafyziky vôle kladú nemorálne konanie ako ústrednú tému Kantovej náuky o slobode.

Reinhold totiž formuluje otázky Kantovej filozofie slobodnej vôle z pozície svojho nominalistického stanoviska, ako otázky problematiky inteligibilného fatalizmu. Vychádza z predpokladu, že čistá vôľa ako praktický rozum nie je identická s čistou vôľou ľudskej bytosti. Z tohto hľadiska potom možno na ľudské konanie nahliadať len z pozície empirického voči realizovanej kauzalite konania. Autor pripomína, že Kant sa k problému fatalizmu stavia odlišne, a to tak, že pojem autonómie ako princíp neprípúšťa žiadne vonkajšie riadenie, čím by sa sloboda menila na prostriedok usmerňujúcej vonkajšej, mimo ľudskej vôle stojacej moci. Keďže človek existuje ako účel sám osebe, nemôže byť nikdy prostriedkom, a to ani prostriedkom Božej vôle. Toto stanovisko je totiž ústrednou témou Kantovej filozofie. Celá Reinholdová snaha je pritom pokusom o priradenie a následné narábanie s pojmom transcendentálnej slobody z perspektívy diania v čase v rámci schémy príčinných súvislostí.

2. K Reinholdovej kritike Kanta

V tejto časti práce obracia autor svoju pozornosť na posun Reinholdovej teórie vôle, ktorý je prezentovaný zvlášť v jeho druhom zväzku *Listov*. Autor tu predstavuje Reinholdove pojmy rozum, vôľa, ľubovôľa a následne dva zásadné rozdiely vzhľadom na Kantov koncept. Tie možno vyjadriť nasledovne: tak zákony práva, ako aj zákony morálky pochádzajú z teoretického zákonodarného rozumu. Rozum si vyžaduje slobodu vôle, ktorá z rozumnosti robí základ pre ľudské konanie. Takto realizovaná požiadavka rozumu kladie do popredia ľubovôľu, ktorá umožňuje, aby sa vôľa dala určiť tak cez rozumnosť, ako aj prostredníctvom sebalásky. Ak by neboli obe súčasne možné, nebolo by možné, aby sa jednotliviec *slobodne* podvolil zákonom morálnym aj právny. A bez slobodného súhlasu zostáva pojem zákona bez skutočnej sily. Následne nato sa autor zaoberá dvoma problematickými oblasťami Reinholdovho ponímania slobody. Ak sa sloboda vôle kladie nad nevyhnutné obmedzenie zákonom a nad nevyhnutný vplyv zmyslovosti, hrozí, že morálne dobro, ako aj morálne zlo sú vzhľadom na slobodnú vôľu rovnocenné. Druhý rozdiel spočíva v tom, že ak by

podnet ľudskej ľubovôle spočíval výlučne na slobodnej vôli, znamenalo by to zredukovanie platnosti morálnych zákonov na morálne rozhodnutia, ktoré by nikdy nemali potenciál stať sa maximou konania v kantovskom zmysle. Pritom práve proti takejto instrumentalizovanej možnosti voľby bez akéhokoľvek základu sa obracia Kantova koncepcia radikálneho zla, pričom skutočné zlo je v morálnom determinizme neschopnosť rozlišovať medzi dobrom a zlom. Reinhold teda rozoznáva dvojaký koncept slobody, ako nevyhnutnej činnosti praktického rozumu a ako slobodnej možnosti sebaurčenia formou slobodnej vôle.

3. Praktická múdrosť a zlo u Kanta

Tu sa autor zameriava na Kantove spisy o morálke. Východisko predstavuje prvý kritický spis jeho praktickej filozofie, ktorým sú *Základy metafyziky mravov*, a smeruje až k *Metafyzike mravov*. Zvláštny dôraz dáva na prvú časť Kantovho spisu *Náboženstvo v medziach číreho rozumu*. Kant zdôvodňuje neustálu možnosť radikálneho zla dočasnouťou ľudského bytia. Človek môže v princípe meniť rovnako svoj život, ako aj svoje dejiny, ktoré ako ľudský výtvor nemusia nevyhnutne smerovať ku šťastnému koncu. Nedostatok teoretickej múdrosti je práve miestom pre slobodu, užívanie ktorej je najvyšším možným dobrom ako pôvodný účel ľudskej existencie. To, čo je skutočne dôležité, je proces približovania sa k pravde samej. Len tak môže človek byť napriek dobrému konaniu predsa stále zlý.

Človek má sklon k radikálnemu zlu a nikdy nemožno s istotou povedať, že v tom-ktorom konkrétnom prípade bolo motívom jeho konania nasledovanie morálneho imperatívu alebo že konal vypočítavo z čisto subjektívnych dôvodov (a tým sa javil akoby konal v súlade s morálnym imperatívom). Kant sa pritom pri zdôvodňovaní ľudského konania musí spoliehať na doplnenie svojej morálnej teórie o vieru vo večnú spravodlivosť Božiu. Zlo je v centre záujmu celého diela *Náboženstvo v medziach číreho rozumu*, ktoré sa ako jediný Kantov spis zaoberá problémom morálneho zla. Permanentne kritizovaný formalizmus Kantovej etiky je skutočne jeho epochálnou inováciou. Keď Kant hovorí o vôli, nehovorí výlučne o dobrej vôli, je triviálne tvrdenie, Kant totiž hovorí, že aj „najväčší zloduch“ si uvedomuje dobrú vôľu. Skutočnosť morálne zlého konania sa má považovať za samozrejmú „sensus communis“. Sloboda a schopnosť svojzákonodarstva vôle sú dve strany jednej mince, ktorá sa nazýva autonómiou. Ak je podľa tohto konceptu len morálne dobré konanie autonómne a slobodné, potom by bolo nemorálne konanie neslobodné a neautonómne. Dôsledky tejto logickej zámeny pojmov by boli absurdné. Navyše nemorálne konanie by bolo rovnako nepredvídateľné ako morálne. Sloboda spočíva práve v tom, že človek môže konať aj inak než morálne (dobre), lebo človek nekoná len mechanicky.

4. Prílohy

Príloha I. Problém asertorických a praktických téz (E. Tugendhat – L. Honnenfelder)

Základným obsahom prvého príspevku je zdôvodnenie pôvodu záväznej sily normatívneho charakteru ľudského konania ako základnej otázky filozofie slobody. Ide o to, že Kantove praktické výroky totiž nemôžu byť chápané ako súlad konania (pravidla pre konkrétne konanie) s už existujúcim stavom veci.

Príloha II. O koncepte zodpovednosti a slobody vôle u E. Tugendhata

Ústrednou témou druhého príspevku je problém zodpovednosti (Zurechnungsfähigkeit) v súvislosti s konceptom slobody vôle, ktorý autor považuje za hlavný problém Kantovej praktickej filozofie. Tugendhata totiž nezaujímajú otázka možnosti či nemožnosti slobodného konania, ale správne pochopenie výroku „mohol/mohla konať inak“.

Tolko teda k naznačeniu základných obsahových a pojmovo-problémovo-tematických určení a súvislostí posudzovanej monografie.

Záver

Monografická práca *Sloboda páchania radikálneho zla* s podtitulom *K problému tézy o fatalizme v Reinholdovej interpretácii Kanta* predstavuje v našich pomeroch významný filozoficko-kultúrny počin. Som presvedčený o tom, že práve takýto typ publikácie, orientovanej na veľkú tému človeka spojenú s jeho slobodou a konaním a jeho dôsledkami, môže byť, pravda za istých podmienok, funkčným a produktívnym katalyzátorom kvalifikovanej verejnej spoločenskej diskusie týkajúcej sa človeka v konfiniu spoločenského života a štátu.

Predložená monografia dokladá vysokú filozoficko-teoretickú erudíciu autora, ale i úroveň a kultúru podania. To je moja prvá poznámka. V tej druhej pokladám za dôležité upozorniť na istú dôležitú vec. Ide totiž o to, že obsah publikácie sa síce koncentruje na už uvedené problémy, ale zároveň – a v tom vidím jeden dôležitý moment – v texte miestami, nehovorím, že výrazne, a to sa dá pri vnímavom čítaní textu zaregistrovať, prebleskuje *motív dejín*. Ak sa pozrieme na Kantovu spisbu ako celok, potom je potrebné pripomenúť skutočnosť, že významným momentom jeho tvorby sú aj *malé spisy*. No ak sa potom chceme „baviť“ o morálke a mravnosti v dejinnom ohľade a pochopiť v tomto smere aj túto prácu, tak musíme siahnuť aj po týchto publikáciách. Jednu konkrétne pripomeniem.

Ide o *Mutmaßlicher Anfang der Menschengeschichte*, ktorá vychádza rok po vydaní prvého kritického diela Kantovej praktickej filozofie *Základy metafyziky mravov* (1785). Kant v ňom chce skúmať iba vývoj mravnosti v konaní a nekonaní človeka, aj keď sa opiera o *sväté svedectvo*. Mali by sme byť vďační každému z autorov, ktorý sa podujme na takýto náročný publikačný čin, tematicky síce zakotvený v historicko-filozofickej tradícii, no ukazuje nám prípad seriózneho a vážneho zaoberania sa problémom človeka. O to viac, ak akceptujeme dôležitý motív, podľa ktorého zmyslom filozofovania je naša ľudská prítomnosť.

Autorovi diela so všetkou úprimnosťou želám pozorných, vnímavých, dôsledných čitateľov a *kritických* čitateľov.

prof. PhDr. Ľubomír Belás, CSc.

Inštitút filozofie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

lubomir.belas@unipo.sk